

Wystawa *Alfabet rzeźby – def...*; od lewej: Xawery Dunikowski, prace z cyklu *Głowy wawelskie*, 1925–1929; Xawery Dunikowski, *Tchnienie*, 1903, wł. Muzeum Narodowe w Warszawie

Maria Pajek, Anna Podsiadły **ALFABET RZEŹBY – def...**

Wystawa *Alfabet rzeźby – def...* – to druga odsłona w ramach projektu edukacyjnego zainaugurowanego w roku 2007. Podobnie jak poprzednia edycja, również i aktualna posługuje się metodą prezentacji pojęć z obszaru sculptury na przestrzeni wieków. Ilustrację konkretnych zagadnień stanowią wybrane prace rzeźbiarskie, w większości z kolekcji własnej CRP oraz bogaty materiał fotograficzny.

Druga edycja wystawy objęła niezwykle rozbudowany obszar figuracji: od hieratycznego egipskiego kanonu wyobrażania postaci, przez różne antyczne poszukiwania wzorca, po dynamizm wielopostaciowych kompozycji hellenizmu. Ich konkluzją są fotogramy ilustrujące renesansowe piękno człowieka oraz figury klasycyzujące. Współczesna figuracja obejmuje formy realistyczne, ekspresyjne, zdeformowane, zgeometryzowane, o wymowie symbolicznej czy erotycznej. Problem daleko posuniętej transformacji figury ilustrują prace kojarzone z przemianami rzeźby awangardowej w ramach takich kierunków jak: dadaizm, ekspresjonizm, formizm, futurizm.

Osobną przestrzeń poświęcono najważniejszemu polskiemu rzeźbiarzowi czasów powojennych – Xaweremu Dunikowskiemu, z rzeźbami użyczo-

mi przez Muzeum Rzeźby im. Xawerego Dunikowskiego w Królikarni, Oddział Muzeum Narodowego w Warszawie. Akcent centralny stanowi symboliczne *Tchnienie* oraz wyobrażenia wieszczów polskich.

Wśród proponowanych do lektury haseł (objaśnianych komentarzem) znajdują się również te odnoszące się do problemu epitafium, form przestrzennych, eksperymentu artystycznego oraz do powiązania rzeźby z architekturą. Poza pracami w materiałach szlachetnych i trwałych, pojawiły się również rzeźby asymilujące tworzywa różnego pochodzenia oraz przykłady odmiennego zastosowania przez twórców drewna jako surowca rzeźbiarskiego.

Na wystawie obecni są m.in.: Umberto Boccioni, Christo, Honoré Daumier, Edgar Degas, Donatello, Marcel Duchamp, Xawery Dunikowski, Barbara Falender, Fidiasz, Maria Jarema, Jerzy Jarnuszkiewicz, Stanisław Kulon, Józef Łukomski, Tadeusz Markiewicz, Danuta Mączak, Myron, Małgorzata Olkuszka, Sławoj Ostrowski, Władysław Ostrowski, Adam Procki, Auguste Rodin, Adolf Ryszka, Józef Sękowski, Antoni Starczewski, Ludmiła Stehnowa, Maciej Szańkowski, Jacek Waltoś, Jan de Weryha-Wysoczański, Jan St. Wojciechowski, Zofia Woźna, August Zamoyski.

Dadaizm (1916–1923)

[fr. *dada* – termin zaczerpnięty z języka dziecięcego, oznaczający drewnianą zabawkę, konika; także nazwa pisma i grupy] – awangardowy ruch artystyczno-literacki zapoczątkowany w Zurychu, rozwijający się w Europie i USA. Charakteryzuje go negacja dziedzictwa kulturowego Europy: bunt przeciwko tradycyjnym wartościom i konwenansom. **Dadaści** nie trzymali się żadnego określonego stylu, kładli nacisk na przypadkowość i swobodę skojarzeń nieskrępowanej fantazji, zaskoczenie – zgorszenie widza, atmosferę skandalu, kpinę. W sztuce d. dochodził do głosu skrajny indywidualizm, antyracjonalizm, nihilizm, absurdalność i pomysłowość. Zamysłem d. była destrukcja sztuki jako przedmiotu kultu estetycznego oraz stworzenie antysztuki pozbawionej wszelkich norm. D. przyczynił się do powstania takich technik plastycznych, jak fotomontaż, kolaż, ready-made. Wpływy d. widać wyraźnie w surrealizmie, abstrakcyjnym ekspresjonizmie i sztuce konceptualnej. Do znanych dadaistów zalicza się m.in. Marcela Duchampa, Man Raya, Raoula Hausmanna, Hansa Arpa, Maxa Ernsta.

Daumier Honoré Victoryn (1808–1879)

– fr. malarz, rysownik i rzeźbiarz, jeden z wybitniejszych przedstawicieli realizmu XIX w. Zasłynął jako karykaturzysta i twórca rysunków satyrycznych. Rozgłos przyniosły mu litografie ośmieszające obyczaje i mentalność burżuazyjnego społeczeństwa. Uważany za jednego z prekursorów rzeźby nowoczesnej. Wykonał kilkadziesiąt karykaturalnych, terakotowych popiersi członków parlamentu francuskiego. **Ekspresyjna deformacja** obecna w jego pracach zapowiada kierunek podjęty przez artystów późniejszych: Augusta Rodina, Medarda Rosso czy Edgara Degasa.

Deformacja

[łac. *deformatio* – zniekształcenie]

– słowo d. można stosować w znaczeniu bardzo szerokim, odnosząc je do różnych sposobów odkształcania – zniekształcania (czyli nowego formowania) wizualnej rzeczywistości. Początki d. sięgają społeczeństw pierwotnych, które praktykowały celowe zniekształcanie ciała ze względów religijnych lub estetycznych. W plastyce d. stanowi jeden z podstawowych środków wyrazu sztuki nowoczesnej i różne jej odmiany charakteryzują różne kierunki artystyczne, jak ekspresjonizm, fowizm, kubizm czy surrealizm. Deformowanie, czyli zmiana kształtów przedstawianych, służy zwiększeniu **ekspresji** dzieła, np. poprzez uwypuklenie brzydoty, wskazanie na ułomności, niedostatki ciała ludzkiego (antyestetyzm). Na przestrzeni wieków d. stosowało wielu rzeźbiarzy, m.in. Alberto Giacometti i Medardo Rosso.

Degas Edgar (1834–1917)

[właśc. Edgar Hilaire Germain de Gas]

– fr. malarz związany z grupą impresjonistów. Obok malarstwa uprawiał rzeźbę, wykonał ok. 150 kompozycji z wosku i gliny, głównie statuetki tancerek, kobiece akty, konie. Podczas szóstej wystawy impresjonistów w roku 1881 D. zaszkodził krytyków małą figurką tancerki wykonaną z wosku, odzianą w sukienkę z gazy, z peruką na głowie, co nadało rzeźbie nowoczesny charakter. Zmierzając do realizmu i wyzwolenia rzeźby z jej ponadczasowego, uroczystego charakteru, artysta stosował autentyczne materiały, jak włosy i tkaniny, co w ówczesnej rzeźbie było zabiegiem nowatorskim.

Dekoracja

[łac. *decorare* – ozdabiać, przystrajać, wyróżniać]

– d. jest terminem stosowanym powszechnie w wielu dziedzinach życia. W plastyce stanowi zespół wielu elementów służących do upiększenia budowli czy przedmiotów rzemiosła artystycznego. Na d. architektoniczną składa się np. d. rzeźbiarska i malarska. Początki d. rzeźbiarskiej sięgają czasów starożytnych i są ściśle powiązane z architekturą. Wyobrażenia pełnoplastyczne, płaskorzeźbione i reliefowe pojawiały się na przestrzeni wieków na **frontonach** budowli (czyli szczytach), w partii tymparonu oraz na **fryzach** belkowania. W tymparonach umieszczano m.in. rozbudowane,

Fragment ekspozycji *Alfabet rzeźby – def...* w Muzeum Rzeźby Współczesnej

narracyjne sceny mitologiczne, alegoryczne, historyczne, religijne i in. Dekoracja fryzów zmieniała się zależnie od epok stylowych, obejmując motywy i **detale**: geometryczne, antyczne, **floralne** (roślinne), **figuralne**, zoomorficzne i inne.

Diagonalizm

[późnołac. (*linea*) *diagonalis* – linia skośna, przekątna]

– oznacza zasadę kompozycji obrazu lub rzeźby po przekątnych (diagonalnych) oraz akcentowanie (np. kolorem, światłocieniem, wybranym elementem przedstawianym) jednej lub kilku osi ukośnych. D. typowy jest dla **kompozycji dynamicznych**, które próbują przekazać wrażenie energii, napięcia i ciężaru (np. rzeźba hellenistyczna – **Grupa Laokoona**, barokowa – Gianlorenzo Berniniego *Ekstaza św. Teresy*). Dynamizującą wartość diagonalni (napięcie kierunkowych) i asymetrii w stosunku do podstawy dzieła ujawnia także wiele nowoczesnych dzieł abstrakcyjnych. Termin d. stoi w opozycji do horyzontalizmu, wertykalizmu oraz statyki.

Donatello (1386–1466)

[właśc. Donato di Niccolò di Betto Bardi]

– wł. rzeźbiarz wczesnego odrodzenia uznany za najwybitniejszego twórcę XV w., pracujący m.in. dla rodu Medyceuszów. Jeden z prekursorów szukających inspiracji w studiach nad rzeźbą antyku grecko-rzymskiego. Stworzył nowy rodzaj reliefu z malarsko potraktowanym tłem. Rzeźby statuaryczne komponował tak, by mogły być oglądane ze wszystkich stron, odrywając je od architektury. Autor pierwszego od czasów rzymskich aktu męskiego – *Dawid* (ok. 1435) oraz pierwszego nowożytnego pomnika konnego – *Posąg Gattamelaty* (1447–1453, Padwa). Wyróżnił się również jako wnikliwy portrecista i mistrz w wyrażaniu silnych emocji, kładący nacisk na naturalność postawy, gestu oraz realizm ujęcia. Twórczość D. wywarła duży wpływ na sztukę renesansową, zwłaszcza Michała Anioła.

Duchamp Marcel (1887–1968)

– fr. malarz i teoretyk sztuki, ze względu na oryginalność dokonań (w radykalny sposób przekształcił koncepcję sztuki) uważany za jednego z najważniejszych przedstawicieli sztuki XX w. Wywarł silny wpływ na kierunki awangardowe w sztuce współczesnej. W 1914 r. zasłynął jako autor idei **ready-made** – termin stosowany do przedmiotów gotowych (seryjnie produkowanych), wybranych na chybił trafił i przedstawianych jako dzieło sztuki, np.: suszarka do butelek i nocnik, koło roweru osadzone na taborecie. Skłonność do absurdu i do działań prowokujących opinię publiczną zbliżała go do **dadaizmu**, czego najlepszym przykładem było przysłanie na wystawę w Nowym Jorku pisuaru, jako samostannego dzieła sztuki – *Fontanna* (1917). Idea tego najsłynniejszego dadaistycznego obiektu, zrodzona jako wyraz kpiny i chęci kwestionowania osiągnięć sztuki, otworzyła nowe perspektywy przed twórcami i stała się kamieniem milowym w rozwoju produkcji artystycznej.

Dunikowski Xawery (1875–1964)

– najwybitniejszy rzeźbiarz 1. połowy XX w., o którym mówi się, że zmienił oblicze polskiej rzeźby powojennej. Studiował w krakowskiej ASP (uczeń Alfreda Dauna i Konstantego Laszczyki), gdzie następnie pracował jako pedagog (1930–1955). W jego twórczości z lat międzywojennych przeważają rzeźby portretowe o dosadnej charakterystyce – zespół *Głów wawelskich* (1925–1929), łączące syntetyczną formę z dekoracyjnością oraz pomnikowe – *Pomnik Dietla* (1936). Najważniejsze realizacje okresu powojennego: *Pomnik Czynu Powstańczego* (1946–1952) oraz *Pomnik Wyzolenia Ziemi Warmińsko-Mazurskiej* (1949–1953) charakteryzuje organiczne zespolenie rzeźby z architekturą oraz przejrzysta kompozycja brył i płaszczyzn.

Dyskobol

[gr. atleta rzucający dyskiem]

– częsty temat w sztuce greckiej, podjął go m.in. Myron z Eleuterai (ok. 450 p.n.e.). W dynamicznej kompozycji z brązu przedstawił zawodnika w ułamkowym momencie ruchu po-

Fragment ekspozycji *Alfabet rzeźby – def...* w Muzeum Rzeźby Współczesnej

przedającym wyrzut dysku (krążka). Dzieło to znany z marmurowych kopii rzymskich. Oryginalna forma studium ruchu i anatomii tej rzeźby wykreśliła nowy kierunek dla rozwoju rzeźby greckiej. Myron wyróżnił się jako pionier w przedstawianiu postaci ludzkiej w ruchu.

Dziecko

– motyw pojawiający się w sztukach plastycznych od czasów najdawniejszych. Wizerunek dz. kojarzony najczęściej z niewinnością, zabawą, nauką podstawowych czynności symbolizuje: przyszłość, czystość, nieskażony stosunek do świata, spontaniczność. Zachowało się wiele antycznych przedstawień grecko-rzymskiego boga miłości **Erosa** / **Amera** pod postacią nagiego chłopca. W sztuce renesansu, baroku i rokoka (ikonografia chrześcijańska) szeroko rozpowszechniony był dekoracyjny motyw aniołka, nagiego putta – przypisywany Donatellemu oraz wizerunek kupidyna ze strzałami. W czasach nowożytnych, obok amorków uczestniczących w scenach alegorycznych i mitologicznych, zaczęły pojawiać się samoistne przedstawienia dzieci w postaci portretów oraz w kontekście szerszych tematów, jak macierzyństwo czy rodzina.

Egipska sztuka

– z jednej strony pełniła funkcję propagandy politycznej, z drugiej zachowywała charakter magiczny, towarzysząc zmarłym w ich drugim, wiecznym życiu. Najważniejsze miejsce w szt. zajmowała twórczość artystyczna, związana z rytuałem sepulkralnym (grobowce i ich wyposażenie) i sakralnym (świątynie i plastyczne wyobrażenia bóstw). W sztuce obowiązywał kanon ściśle ustalający sposoby wyobrażania postaci i ich otoczenia. W zależności od zajmowanej funkcji społecznej wyróżniano dwa rodzaje przedstawień. Postacie faraonów charakteryzowała ponadczasowa młodość i hieratyzm (porządkujący wielkość sylwetki według jej znaczenia). Ukazani byli w pozycji siedzącej, stojącej, bądź kroczącej, z wyrazem powagi, dostojności i spokoju na twarzy. Inaczej było w przypadku urzędników, lekarzy, artystów, rolników, rzemieślników i służących, których przedstawiano realistycznie, w scenach jasno określających ich zawód. Inny kanon obowiązywał w reliefie, malarstwie i rysunku. Postać przedstawiana była zgodnie z zasadami: głowa i kończyny z profilu, barki i oko **en face** (frontalnie), biodra w ujęciu **en trois quarts**. Ten sposób przedstawiania postaci ludzkiej ukazywał człowieka z kilku perspektyw jednocześnie.

Eksperyment artystyczny

– działanie twórcze o charakterze pionierskim, odchodzące od tradycji, mające na celu realizację jakiejś idei. Element eksperymentu zawarty jest w każdym dziele sztuki, gdyż z założenia ma ono być niepowtarzalne, ale za e.a. uznaje się takie dokonanie, które jest zaskakujące i wyraziste. Nastawienie eksperymentatorskie cechuje większość kierunków awangardowych XX w., np. dadaizm, surrealizm.

Ekspresjonizm

[łac. *exprimere* – wyrażać]

– tendencja w sztuce pojawiająca się w różnych epokach, charakterystyczna zwłaszcza dla okresów schyłkowych. E. rozwinął się szczególnie w Niemczech w pierwszym 30-leciu XX w. Zrywał z realistycznym odtwarzaniem natury na rzecz indywidualnego eksponowania treści, które można oddać poprzez symbole. E. charakteryzował duży ładunek emocji wyrażający uczucia artysty. Dzieło nacechowane deformacją podkreślającą brzydotę (antyestetyzm), linearyzmem, skontrastowanym zestawieniem kolorystycznym – miało oddziaływać na odbiorcę. **Ekspresjoniści** często szukali źródeł inspiracji w sztuce prymitywnej, murzyńskiej, rysunkach dzieci, sztuce ludowej.

Emballage

[franc. opakowanie]

– (ambalaż) działanie plastyczne z pogranicza prowokacji i absurdu, rozpowszechnione w latach 60. XX w., polegające na opakowywaniu, zastanianiu różnego rodzaju materiała-

mi (papier, folia, tkanina) obiektów architektonicznych, przedmiotów, fragmentów natury. Miało na celu m.in. stworzenie nowej, zaskakującej sytuacji, zaburzenie pewnego porządku, przyciągnięcie uwagi. Najbardziej znanym artystą wykonującym e. był Christo (wł. Christo Javacheff), amerykański artysta pochodzenia bułgarskiego, jeden z twórców sztuki krajobrazu. W 1968 r. opakował wieżę Chemical Corporation w Nowym Jorku, w 1969 fragment wybrzeża k. Sydney o powierzchni 4 km². W Polsce w plastyce i teatrze e. stosował w latach 60. Tadeusz Kantor.

Environment

[ang. otoczenie]

– działanie plastyczne lub rodzaj dzieła występujące w sztuce współczesnej. E. jest autorską, sztucznie stworzoną sytuacją przestrzenną zbudowaną z tradycyjnych elementów sztuki (rzeźby, obrazy, rysunki) lub dowolnych surowców. Widz znajdujący się wewnątrz stworzonej sytuacji, poddany jest oddziaływaniu bodźców plastycznych połączonych czasem z dźwiękiem, obrazem lub światłem, które w efekcie stwarzają różnego rodzaju iluzje, działające niekiedy na zasadzie wywołania szoku. Koncepcja e. wywodzi się z poczynań dadaistów i surrealistów. Rozwinięta została w latach 50. XX w. E. często stawały się integralnym składnikiem happeningów oraz spektakli świetlno-kinetycznych. W Polsce po raz pierwszy e. zorganizowano w 1958 r. w Salonie Nowej Kultury w Warszawie. Było to *Studium przestrzeni* Wojciecha Fangora i Stanisława Zamecznika.

Epitafium, epitaf

– ozdobna tablica ku czci zmarłego, zawierająca poświęcony mu napis, czasem portret lub scenę figuralną, symbole i postacie alegoryczne, zawieszana lub wmurowywana w ściany, filary kościołów lub klasztorów, najczęściej w sąsiedztwie grobu zmarłego. E. wykonywano z kamienia, metalu lub drewna; rzeźbiono, ryto, malowano. Znane od starożytności, rozpowszechniły się od XV w. Charakterystyczną cechą e. okresu renesansu była bogata dekoracja rzeźbiarska, w XVIII w. e. wykonywano najczęściej z czarnego marmuru łączonego z alabastrem.

Erotyk

[gr. *eroticós* – miłosny]

– poetycki utwór liryczny o tematyce miłosnej, a także temat przedstawień malarskich i rzeźbiarskich, podejmowany przez artystów w różnych epokach. Jedną z najsłynniejszych rzeźb o tematyce erotycznej jest *Pocałunek* (1889) autorstwa Augusta Rodina (1840–1917).

Etruska sztuka

– twórczość artystyczna i architektoniczna Etrusków, starożytnego ludu zamieszkującego Etrurię – obszar środkowej Italii. Sz. dzieli się na trzy okresy: w pierwszym (ok. 750–600 p.n.e.) Etruskowie sięgali po wzory z zachodniej Azji; w drugim (ok. 600–400 p.n.e.) pozostawali pod wpływami greckimi; w trzecim (ok. 450–100 p.n.e.) ich sztuka stopniowo się wyodrębniła, aż została wchłonięta przez kulturę Rzymian. Najbardziej znanym arcydziełem sz. jest Chimera z Arezzo (ok. 350 p.n.e.). W mitologii greckiej potwór Chimera pustoszył Licję. Na rozkaz króla Licji, z pomocą Pegaza, Chimera została zgładzona przez Bellerofonta. Rzeźba wykonana w brązie, przedstawia chudą, warczącą, mitologiczną bestię.

Faktura

[łac. *factura* – wykonanie]

– struktura powierzchni obrazu, rzeźby lub innego przedmiotu, wynikająca z użytego tworzywa, techniki i narzędzi zastosowanych do jego obróbki oraz indywidualnego stylu artysty. W rzeźbie istnieją możliwości uzyskania różnorodnych f. poprzez różne sposoby kucia lub innego kształtowania materiału. F. może być np. gładka (wypolerowana), chropowata (ukazująca rys dłuta), zróżnicowana. W sztuce współczesnej efekty fakturalne grają szczególnie dużą rolę. Efekty f. widać doskonale w nieukończonych rzeźbach Michała Anioła (1475–1564) *Pietà Rondanini* (1564). Niedokucie

wielu partii kamienia ujawnia ślady dłuta mistrza. Niewykończenie partii rzeźby określa się terminem **non finito**. Często w jednej pracy (np. w rzeźbie z przełomu XIX i XX w.) kontrastują ze sobą elementy ujawniające f. z partiami opracowanymi szczegółowo – wykończonymi **finito**.

Fidiasz (ok. 490–420 p.n.e.)

– uważany za najważniejszego przedstawiciela greckiej rzeźby starożytnej okresu klasycznego. Swoją twórczością i indywidualnością wywarł decydujący wpływ na kierunek rozwoju greckiej rzeźby monumentalnej. Jego dzieła, głównie religijne, znamy przede wszystkim z późnych (rzymskich) kopii i replik oraz ze źródeł literackich. F. był przyjacielem ateńskiego wodza Peryklesa, jako jego artystyczny doradca kierował całością prac przy przebudowie Akropolu w Atenach. Stworzył najsłynniejsze kultowe posągi wielkich bogów starożytności *Ateny Partenos* dla Partenonu na Akropolu oraz *Zeusa Olimpijskiego* dla Olimpii. Doniosłość talentu Fidiasza przejawiała się w monumentalizacji tradycyjnych schematów kompozycyjnych, mistrzowskim łączeniu różnych dyscyplin artystycznych (snycerstwo, toreutyka, złotnictwo, obróbka kości słoniowej) i umiejętności organizowania pracy zespołowej (z malarzami, brązownikami itp.); wszechstronność natomiast w perfekcyjnym opanowaniu m.in. wielu technik rzeźbiarskich (chryzolefanta, akrolit i in.).

Figuratywna sztuka, figuracja, figura

– ogólne określenie sztuki, charakteryzującej się przedstawieniami rozpoznawalnymi jako reprezentacje **form** występujących w rzeczywistości. Rozpiętość znaczeniowa słowa **figura** jest olbrzymia. W plastyce odnosi się przede wszystkim do figury ludzkiej (ale też zwierzęcej i do przedmiotów), obejmując różnorakie, skrajnie często wizerunki poczynając od werystycznych, a skończywszy na formach amorficznych, zawierających jedynie aluzje do postaci człowieka. Jej przeciwieństwem jest sztuka abstrakcyjna. Kult antycznego piękna w odniesieniu do postaci ludzkiej trwał bardzo długo (klasyczne studium postaci, harmonia, proporcje). Od czasów nowożytnych zaznaczyła się ewolucja prądów i tendencji w sztuce figuralnej w postaci transformowania kształtów człowieka – w kierunku redukcji figury jako takiej już w sztuce najnowszej. Ikonografia rzeźby figuralnej obejmuje zarówno figury pełnoplastyczne (posąg, statua), jak i figury zredukowane (popiersia, biusty) przedstawiane w rzeźbie: portretowej, pomnikowej, sakralnej, nagrobnej, historyczno-allegorycznej, mitologicznej, patriotycznej, rodzajowej, ludycznej i in.

Fontanna

[wł. *fontana* – wodotrysk; łac. (*aqua*) *fontana* – woda źródłana]

– fontanny ujęte w oprawę rzeźbiarską lub architektoniczną stanowiły od starożytności ozdobę placów, ogrodów i dziedzińców. Do ich budowy wykorzystywano czasem źródła artezyjskie. Występowały w postaci wolnostojącej lub przyściennej – wówczas powiązane były z niszami, grotami, tarasami i kaskadami. Od czasów renesansu forma wodotrysków stawała się coraz bardziej skomplikowana, by w okresie baroku osiągnąć apogeum popularności i wielkości. Barok wykształcił wiele rodzajów f. np. przyścienne, kaskadowe, aleje fontannowe. Ich główną cechą stanowił monumentalizm, jak również gradacja wysokości basenów, horyzontalne trzony, rozbudowana oprawa architektoniczno-rzeźbiarska. F. oprócz funkcji dekoracyjnych pełniły również funkcje użytkowe oraz kultowe. Współczesne f. często mają wbudowane automatyczne urządzenia do iluminacji, regulacji strumienia wody.

ALFABET RZEŻBY – def...

Muzeum Rzeźby Współczesnej, 18 października – 28 grudnia 2008
kuratorzy: Maria Pajek, Anna Podsiadły

Fontanna di Trevi

1745 / 1762, marmur, Plac di Trevi w Rzymie

– najbardziej znana barokowa fontanna Rzymu (przykład f. kaskadowej). Zasila ją woda doprowadzana akweduktem zbudowanym w XIX w. p.n.e. przez Agrypę. Swoją formą wodotrysk przypomina fasadę budynku. Oprawę rzeźbiarską stanowi figura Neptuna prowadzącego rydwan, trytony, alegorie Zdrowia i Obfitości. Autorem projektu był Nicola Salvi (1696–1751). Statuę Neptuna wykonał Pietro Bracci (1700–1773).

Forma przestrzenna

– szerokie pojęcie odnoszące się najczęściej do rzeźb abstrakcyjnych, powstających np. przez montowanie gotowych, metalowych elementów (odpadków przemysłowych) lub z innych tworzyw. Tego typu rzeźby wykonywał w Polsce w l. 60. Jerzy Jarnuszkiewicz, zaliczany do grona najwybitniejszych polskich rzeźbiarzy.

Formizm (1917–1922)

– polski, awangardowy kierunek literacko-artystyczny, którego nadrzędnym celem było stworzenie nowoczesnego stylu narodowego, charakterystycznego dla odrodzonego państwa polskiego. Inspiracji twórczych formiści poszukiwali w rodzimej sztuce cechowej średniowiecza, czerpali wzory z malarstwa XVII i XVIII w. oraz naiwnego malarstwa na szkle typowego dla Podhala. F. przetwarzał estetyczne założenia kubizmu, futuryzmu i ekspresjonizmu, wiążąc je z tradycją polskiej sztuki. Formiści nadrzędną rolę przypisywali samej formie, a tym samym sprzeciwiali się wiernemu przedstawianiu rzeczywistości. Rzeźbę f. cechowała abstrakcyjność i dynamiczna rytmika rozczłonkowanych brył. Do wybitnych przedstawicieli tego kierunku należeli m.in.: August Zamojski, Leon Chwistek, Tytus Czyżewski, Zbigniew Pronaszko, Stanisław Ignacy Witkiewicz.

Futuryzm (1909 – ok. 1923)

[łac. *futurus* – przyszły]

– awangardowy kierunek literacko-artystyczny, niezwykle ważny w rozwoju sztuki XX w., zainicjowany we Włoszech przez poetę Filippa Tommasa Marinettiego. W Polsce f. wpłynął na **formistów**. Założeniem ruchu było odrzucenie dziedzictwa kulturowego. W swych wystąpieniach futuryści włoscy porównywali przeszłość i tradycję do dwóch spłuwaczek. Uważali, że trzeba niszczyć zabytki. Zachęcali do niszczenia bibliotek, muzeów, pamiątek. Futurystów fascynowała dynamika (analiza ruchu, kult szybkości), rozwój cywilizacyjny i postęp (miasto – masa – maszyna), a także kult siły i przemocy, aktywizm, odwaga, bunt, agresja. Heroizowali zgiełk wielkomiejskiego życia (tempo przemian, rytm, nowoczesność). Szczęścia ludzkości upatrywali w wieżowcach z betonu, stali i szkła oraz w rozwijającej się mechanizacji.

Grupa Laokoona

[1. poł. I w. p.n.e., Agesandros, Polydoros, Atenodoros, marmur, wys. 242 cm]

– jedna z najsławniejszych greckich kompozycji statuarycznych: dynamiczna, pełna wzniosłości i grozy, pokazująca energię i patos. Rzeźba wyobraża scenę śmierci legendarnego kapłana Troi Laokoona i jego synów. Laokoon ostrzegł Trojan przed niebezpieczeństwem, jakie stanowił podarowany im przez Greków drewniany koń. Bogowie zesłali na niego i jego dwóch synów ogromne morskie węże. Mit ten opisał Wergiliusz w *Eneidzie*. Odnalezienie rzeźby (1506 r.) zapoczątkowało niesłabnące do dziś zainteresowanie antykiem, od XVI w. opiewano ją w poezji, sztychowano i kopiowano. Dla mistrzów renesansu i baroku stała się doskonałą syntezą starożytności i inspiracją do twórczości. Wpływ tej kompozycji widoczny jest zwłaszcza we freskach Michała Anioła w kaplicy Sykstyńskiej, np. w scenie *Stworzenie Adama*.